

## Пројект за економско искоришћавање пашњака као материјалне основе за постављање одговарајућих кооперативних односа

Пашњачке површине у нашој републици можемо грубо по-дијелити у два рејона: пашњаке на карстном подручју и пашњаке на подручју претежно еруптивно-силикатне матичне подлоге. Граница између њих је изломљена линија кланац Дуга — Лијева Ријека. Они се међусобно битно разликују не само по матичној подлози него и по вегетацији, положају на којем се налазе и начину искоришћавања.

Највећи дио пашњака био је раније својина села и племена, 1949. године посебним законом проглашени су општенародном имовином, те се сада налазе под управом општина, зем. задруга шумских газдинстава и пољопривредних добара. И поред тога што се налазе претежно у општедруштвеној својини, на њима су до сада у врло малој мјери примјењиване било какве мјере поправке и унапређивања, иако за то постоје одређени прописи до-несени од стране савезних, републичких и општинских органа.

Већину пашњака у Црној Гори карактеришу ниски приноси и травни покривач слабог ботаничког састава. Процес деградације и ерозионог спирања узео је на њима великог маха и из године у годину добија све изразитије облике, те у условима одсуства било каквог система искоришћавања пријети да се велики дио њих претвори у голи сурови камењар.

У географском погледу пашњачке површине су углавном распоређене овако:

1. Пашњаци простране Катунске површи и области Рудина. Они се протежу, грубо речено, од Приморја до линије Гацко — Дуга — Никшић — базен Скадарског језера;

2. Дурмиторска или највиша пашњачка област Црне Горе која се налази између Таре и Пиве, односно њених притока;

\* Извод из студије коју је израдио Завод за унапређење пољопривреде у Титограду.

3. Централна планинска — пашњачка област Лоле, Журима и Маганика која се налази на подручју између Зете, Мораче и Комарнице;

4. Област Љубишње и осталих Пљеваљских планина;

5. Пашњачка област планина у Полимљу у које спадају Бјеласица, Комови, Зелентин, Виситор, Богиневица, Турјак и др. пашњачке површине на источној страни Лима.

У дурмиторској области најзначајнији су Дурмитор, Сињајевина и Пивска планина.

Пашњаци у рејону Дурмитора простиру се на површини од око 20 000 ha, а на њима се може произвести 60—70 000 тс сијена ако прерачунамо у сијено зелену масу коју стока попасе. У вријеме пашног периода на овим пашњацима може се напасати око 5—6 хиљада грла крупне стоке. За испашу често служе најнеприступачнији гребени и стрме стране на којима се напасају овце, јалова стока и подмладак. Паша почиње у првој половини јуна, а завршава се крајем августа. Обично у првој половини септембра стока се враћа у матично подручје гдје пасе покошене ливаде. Овим пашњацима претежно се користе сточари из сталних насеља овог рејона а сасвим незнатан број из других крајева.

Сињајевина има површину од око 45 000 ha од којих највећи дио припада шавничкој општини, а мањи општинама колашинској мојковачкој и жабљачкој. На Сињајевини се производи око 130 000 тс паше прерачунате у сијено. За вријеме пашног периода овдје се напаса око 10 000 условних грла крупне стоке. Поред стоке са територије наведених општина, на Сињајевини редовно борави у пашном периоду и стока са подручја Бјелопавлића, и то сваке године око 6 000 условних грла крупне стоке а, поред тога, и из неких других околних крајева. На Сињајевини се напасају све врсте и категорије стоке које се овдје гаје, а у вријеме пашног периода има паше за 50% више стоке него што се сада тамо напаса.

Пивска планина представља огранак Дурмитора, а по њој се пашњаци простиру на надморској висини од 1 300 до 1 700 m. Пошто пашњаци нијесу много удаљени од сталних насеља, испаша је на њима интензивнија и трајнија, јер траје до позне јесени. На око 10 000 ha површина пашњака на Пивској планини могуће је произвести 20—30 хиљада тс сијена и држати 1 500—2 000 условних грла стоке.

Централна планинска пашњачка област Лоле, Журима и Маганика има око 15 000 ha на којима би се могло напасати у пашном периоду око 3 500 условних грла крупне стоке. С обзиром на удаљеност сталних људских насеља, овдје паша траје релативно кратко у току године.

Област Љубишње и пљеваљског рејона заузима површину од око 20 000 ha пашњака и на њима се може напасати око 3 500 — 4 000 условних грла крупне стоке. Ти пашњаци, испрекидани шумама и планинским гребенима, заузимају већа пространства.

У области Полимља има више мањих планина са обе стране Лима. У овој области пашњаци Корита су дио Сјеничко-пештерске висеравни и заузимају око 6 000 ha. На њима се може напасати око 2 000 условних грла крупне стоке.

На Бјеласици са око 9 000 ha може се напасати око 2 500 грла крупне стоке.

Пашњаци Комова, Виситора и Божићевице засебан су огранак полимске области и заузимају око 10 000 ha, па се на њима може напасати око 6 000 — 7 000 условних грла крупне стоке.

Пашњаци катунске површи и Рудина веома су пространи, али представљају изразит камењар, често непроходан и без икаквог биљног покривача. На том рејону се може гајити у пашном периоду око 10 000 грла крупне стоке, мада је ова испаша обично прилично слаба.

У планинском подручју дјелује читав низ специфичних фактора: скраћен период вегетације, мала плодност земљишта и њихова нестабилност, веома мало учешће ораница, отежани унутрашњи и спољни саобраћај, отежана примјена савремене агротехнике, удаљеност од тржишта и мјеста за снабдијевање репродукционим материјалом, преовлађивање сточарства над осталим гранама пољопривредне производње, доминантност лјетње над зимском сточном храном итд., што, све скупа, знатно отежава формирање друштвених газдинстава у сваким подручјима. Таква газдинства, која би читави производни круг везивала искључиво за палнину, не би се могла одржати у великој конкуренцији са произвођачима из равничарских крајева. Савремене концепције у коришћењу планинских пашњака код нас данас су у позезивању матичног подручја из нижих положаја са планинским подручјем. У нижем подручју налазила би се матична база производње, док би се на планинским пашњацима претежно вршио сезонски тов стоке и напасање мање продуктивних категорија и подмлатка. Планина би у овом случају била сезонски лјетњи објекат, док би се у матичном подручју организовала основна производња газдинства. То не искључује могућност да би се у условима доброг саобраћаја један дио сточне хране са ливада из планинског подручја довозио за зимску исхрану у матично подручје, уколико би то имало економског оправдања.

У садашњим условима организације пољопривредних газдинстава претежан дио пашњачких површина на планини искоришћавају индивидуални произвођачи а пољопривредне друштвене организације само незнатно.

Полазећи од напријед изложеног, а сагледавајући реалне могућности, сматрамо да би се могла организовати друштвена пољопривредна производња на бази савремених концепција по следећим подручјима:

## 1. Језера — Сињајевина

На Језерима би се могла организовати производња сточне хране на око 2 000 ha, гдје претежан дио ових површина треба засијавати крмним биљем, тј. травнодјетјелинским смјешама. За љетњу испашу служили би пашњаци Сињајевине и Дурмитора. При засијавању вјештачких травњака требало би претходно ријешити питање сувишних вода на Језерима, а при откупу земљишта размотрити аграрну пренасељеност у подручју Језера. Сматрамо да ће садашњи капацитети Сињајевине као испашног подручја бити на овај начин и даље недовољно искоришћени, па би преосталим капацитетима требало да се користе газдинства из других матичних подручја (Шавник, Колашин, Мојковац, Служ, а евентуално и нове пољопривредне организације ПИК — Титоград и др.), а такође и на основу кооперативних односа са индивидуалним произвођачима.

## 2. Област Плава и Гусиња

Плавско-Гусињска Котилина има изванредно повољне природне услове за матичну базу, ако би се претходно ријешило питање одводњавања ове котлине, размотрило питање пренасељености и нешто више развиле саобраћајне прилике. Рејон љетње испаше био би подручје Божићевице, Проклетија и њихових ораница. С обзиром да и овдје постоји несклад између љетње и зимске исхране, постоји могућност, ако би биле развијене боље комуникације, да се један дио вишка сточне хране на планини употребљава и за зимску исхрану стоке.

## 3. Подручје Никшића и околних планина

Околина Никшића има повољне услове за матичну базу из које би се искоришћавали околни пашњаци Крнова, Лукавице и других планина које правитирају Никшићу.

## 4. Пива и Пивска планина

У матичној бази у Брзнима постоји данас Земљорадничка задруга која се за љетњу испашу користи пространим испашистима с једне стране Пивске планине и Дурмитора а, с друге стране, Муратовице и осталог планинског подручја у западном дијелу Пиве.

Поред ових подручја, у рејону Полимља и Пљеваља постоје такође повољни услови за организовање производње на оваквим односима матична база — планина.

Производна сарадња између индивидуалних произвођача и задруга зависна је од низа фактора: технолошког процеса производње, цијена, захтјева тржишта, саобраћајних прилика и обостране заинтересованости итд. Кооперација у планинском подручју има своје одређене специфичности. Задруга ће због свега тога, у планинском подручју са индивидуалним произвођачима успоставити разне видове кооперативних односа који им највише буду одговарали. Износимо само неколико најактуелнијих од више могућих облика кооперације.

1. *Кооперативни односи на мелиорацији природних травњака.* При овом виду кооперације пашњаке који се налазе у друштвеној својини задруга би давала на искоришћавање индивидуалним произвођачима уз обавезу да они испоруче задрузи одређене сточне производе, а такође да на тим пашњацима спроведу одређене мјере поправке. Такође би задруга утицала да се побољшају пашњаци индивидуалних произвођача одређеним мјерама (тима што би давала минерална ђубрива и упутство за њихово одржавање, а произвођач би за то давао одређене производе у одговарајућој вриједности).

2. *Кооперација у подизању вјештачких ливада.* Вјештачке ливаде дају знатно веће приносе него природне ливаде, па их је потребно подизати гдје има услова. Однос између задруге и индивидуалних произвођача био би прописан уговорима при чему би кооперант од задруге добијао сјеме, стручна упутства, а задрузи би то враћао у виду производа или сточне хране.

3. *Кооперација у тову јагњаци.* Јагњеће месо данас се много тражи на домаћем и страном тржишту а, с обзиром на постојеће могућности планинских пашњака, могуће је данас развијати врло широке кооперативне односе у вези са тим питањима. Задруга би у прољеће вршила откуп јагњаци и давала их индивидуалним произвођачима у току љета на пашни тов, а уговором би се тачно прецизирале обавезе између коопераната.

4. *Кооперација путем заједничког пашњачког това говеди.* Задруга би давала кооперантима мршава грла из откупа на пашни тов, а обавезе између коопераната утаначиле би се уговорима.

5. *Кооперација у гајењу говеди одређеног квалитета.* Овај вид кооперације могле би спроводити само јаче пољопривредне организације, а састојао би се у томе што би индивидуални произвођач одгајивао до одређене тежине грла која су добијена укрштањем између неке товне расе и домаћег материјала.

Могућности повећавања приноса пашњака различите су, а зависе од низа фактора: матичне основе, рељефа, положја, дубине земљишног слоја, климатских прилика а, у првом реду, од падавина, травног покривача, степена и начина искоришћавања итд. Све мјере које би се предузимале ради поправке пашњака треба изводити по одређеном плану и поступку како би се зауставило њихово стално пропадање и придонијело да се они побољшају.

Према стању у каквом се данас налазе пашњаци, можемо их подијелити на неколико група: пашњаке на плитком земљишту; на скелетном земљишту; средираном земљишту и пашњаке на крцу.

Стање је свих пашњачких површина слабо. Под утицајем климатских фактора и нерационалног искоришћавања изложени су сталном пропадању и деградацији.

С обзиром на њихов велики значај који имају за сточарску производњу, крајње је вријеме да се њиховом одржавању и поправци приступи темељито према једном претходно проученом и утврђеном програму. Тим програмом требало би првенствено предвидјети њихову заштиту од ерозије и денудације, која је веома изражена на свим подручјима пашњака наших планина, а на крцу је проузроковало појаву масовног камењара. Тамо гдје је слој земљишта нешто дубљи те пашњаци на њима представљају већу вриједност, требало би на њима извршити механичко чишћење и ђубрење.

Поред тога, у оквиру мјера предвиђених законским прописима све општине и организације које располажу одређеним површинама пашњака треба да се придржавају ових прописа и донесу одговарајућа акта ради регулисања рационалног искоришћавања пашњака на начин којим би се пашњаци сачували од пропадања.

Потребно је, уз то, с обзиром на специфичан карактер планинских пашњака као посебних привредних објеката, израдити посебне привредне основе за свако подручје посебно, према којима би се извршила инвентаризација и указало на потребу њиховог даљег изграђивања и развоја, одредио систем газдовања и предвидио економски ефекат њиховог искоришћавања.